

Alexandru Ștefulescu - istoricul (II)

Gheorghe NICHIFOR

„Într-o foarte frumoasă publicație, împodobită cu mulțime de stampe bine făcute de Alexandru Ștefulescu dă, sub titlul "Gorjul istoric și pitoresc" o culegere foarte îmbelșugată de inscripții și extrase de documente, de mare însemnătate". Prezentarea aparține savantului N. Iorga, impresionat plăcut de această remarcabilă apariție editorială¹. Cartea, în fapt o monografie complexă, poate fi etichetate drept o realizare temerară, întrucât până la autor și chiar de la el, nu s-au mai întreprins pentru Gorj asemenea lucrări. Studiind hrisoavele domnești și celelalte izvoare vechi colecționate, autorul nu a avut în vedere numai descrierea localităților și a monumentelor istorice, ci și prezentarea unor instituții(scoală, biserică, administrație etc.) sau chiar fenomene și practici sociale străine vremii sale, cu atât mai mult zilelor noastre. Pentru a fi mai concreți, vom enumera câteva, urmând a reveni ulterior cu explicații: dușegubina, adopțiunea fraternă pe moșie, protimisul, excluderea fetelor de la moștenirea moșiei, martorii cu trăiști de pământ, carte de blestem, pământ în cârcă, brazdă pe cap, jurămintele în biserică cu lumânări aprinse și apoi repede stinse cu imprecția teribilă „așa să li se stingă neamul dacă nu vor arăta adevărul", chemarea rudelor apropiate ca martorii cei mai importanți, responsabilitatea neamurilor pentru faptele membrilor familiei etc. Sunt informații utile până în zilele noastre, căci gorjenii se mai află încă în posesia unor documente vechi².

Încă de la început, Alexandru Ștefulescu semnalează, între localitățile Schela și Arsuri, pe un platou numit de localnici „Morminții Hărăborenilor", mai multe șiruri de pietre de mari dimensiuni, amplasate la distanțe egale, pe care le asimilează dolmenilor străvechi. Sub unul

dintre acestea a descoperit un strat de cenușă, fragmente ceramice și unelte de piatră³. Este o dovadă în plus că paleta de preocupări a istoricului este foarte largă, cunoștințele sale acoperind practic toate epocile istorice.

Pe linia abilităților sale arheologice, Ștefulescu indică prezența unor complexe sau vestigii arheologice din epoca pietrei și a bronzului la Roșia de Amaradia, Vârț, Glodeni, Valea Deșului, Aninoasa etc. Epoca stăpânirii romane îi oferă prilejul de a face referiri cu privire la castrerele de la Bârlești, Porceni, Glodeni, Vârț, Săcelu, precum și la drumurile care uneau această zonă cu Sarmisegetuza și cu regiunile din sudul Dunării. „Mai sunt și alte drumuri romane nedescoperite încă - spunea istoricul – deoarece în Gorj nu s-au întreprins până acum cercetări sistematice asupra epocii romane”⁴. Intr-adevăr, semnalul tras avea să-i stimuleze pe cercetătorii perioadei interbelice⁵ și chiar pe cei ai generației noastre⁶. Primul județ al Țării Românești, atestat documentar, a fost Jaleș, deja consacrat în istoriografia noastră, așa cum se poate vedea în orice manual de dată mai recentă. Alexandru Ștefulescu susținea aceasta la începutul secolului al XX-lea, când a adăugat și faptul că „acei cnezi basarabi și-au avut mai întâi reședința pe Jaleș, în Dăbăcești, (azi Brădiceni – n.n.) sau în altă parte deoarece numirea de județ de Jaleș, durează și în timpul lui Mircea cel Mare”⁷.

Înainte de toate, Alexandru Ștefulescu a reușit să înfăptuiască o hartă a modificărilor pe care le-a suferit Gorjul din punct de vedere teritorial, de-a lungul timpului. Acestui județ i s-au adăugat sau i-au fost luate unele localități, în favoarea sau defavoarea județelor Dolj, Mehedinți și Vâlcea⁸. De asemenea, depistează un număr însemnat de localități care au dispărut (Amarul, Balomirești, Răzleul, Rușăști, Slătioara, Spineni, Ursari) sau care și-au schimbat denumirea (Bilugești – Bălăcești de Sus, Borăști – Boroșteni, Brătiești – Purcari, Cincu – Prunești, Crivinile – Părău, Curte – Curtișoara, Groșani – Vânăta, Gruieni – Hurezani de Sus, Popești – Logrești Moșteni, Năsapu – Ceplea, Petrești Scurtului – Petrești de Jos, Poenile – Poenari, Sărăcinești – Musculești, Tunșii de Sus – Agaia, Vălarii – Valea cu apă)⁹.

Prezentarea generală a județului Gorj continuă cu situația populației satelor, unde pe bază de documente, la care vom face referire mai târziu, sunt abordate fenomene sociale cum ar fi eliberarea de rumânie și dăruirea ȝiganilor, precum și cu prezentarea unor instituții și demnități ce funcționau la nivel local (pârcălabii, vornicii ispravniciei, polcovniciei, vătafi de plai), a justiției, cultelor, instrucțiunii publice, a unităților de măsură, modul de viață etc.¹⁰

Incursiunile în istoria diferitelor zone din Gorj se face adoptându-se formula ordonării alfabetică. Se începe cu Baia de Fier, localitate situată la 50 km de reședința județului, căruia i se face o adevărată micromonografie istorică. Reținem bogata documentație, valorificată și de autorii contemporani¹¹, ce demonstrează rolul important al așezării în evul mediu, datorită bogatelor sale resurse de fier. De asemenea, biserica, al cărei ctitor, vornicul Constantin Brâncoveanu, viitorul domn apare în pictura bine conservată de la intrare, împreună cu soția și doi copii¹².

Pe șoseaua Târgu-Jiu – Rm.Vâlcea se află Bălcești, așezare străveche, amintită în documente și preferată pentru poziția sa foarte bună de marii dregători ai timpului. În 1732, pe malurile „zgomotosului Gilort”, consilierul împăărătesc (Oltenia se afla sub ocupație austriacă), Ilie Știrbu, a înălțat biserica din localitate. Este un nou prilej, pentru istoricul gorjean, de a da frâu liber laturii sale romantice.

„Pierdut pe gânduri – meditează el – te așezi pe piatra mută a mormântului din biserică și mintea ți se umple îndată de o arzătoare dorință de a rupe taina ce înconjoară piatra nescrisă și sufletul ți se umple de un groaznic chin la care te simți osândit de acela care nu i-a dat limbă să grăiască, să istorisească din vremile trecute întâmplările ale căror martori fără grai a rămas!(...) gândul zbuciumat se azvârle atunci asupra pereților întunecați de fumul lumânărilor și de praf, ștersi de vremuri, și scotocești prin zugrăvelile rămase chipul aceluia care a jucat un rol atât de însemnat în viața lui ca nobil de neam și înrudit cu Bengeștii, cât și ca dregător înalt, fiind consilier împăărătesc în Craiova, pe lângă banul Gheorghe Cantacuzino.”¹³

În apropiere se află localitatea Bengești, unde au trăit vestiții boieri din neamul lui Benga¹⁴, între care și stolnicul cumnat cu Basarab al III-lea cel tânăr (1474, 1479-1482). Ruinele caselor, în care aceștia au locuit de-a lungul secolelor, se mai vedeau încă la acea dată, ca și biserica realizată de Stoica Bengescu, în 1729, așa cum arată inscripția în piatră, reprodusă de Ștefulescu.¹⁵

Dintre toți, Stoica Bengescu este reținut mai mult de către istorici¹⁶. Și-a început cariera politică sub C. Brâncoveanu și a ajuns la apogeu după 1700. Alături de alte personalități marcante s-a aflat în mijlocul a ceea ce istoriografia numește „partida națională”. În 1716, când a izbucnit răscoala de peste Olt, care a dus la detronarea primului domn fanariot, era mare serdar și a semnat alături de 66 boieri din Târgu-Jiu petiția către prințul Eugeniu de Savoia. Aceasta era îndreptată contra boierilor Băleanu și Știrbei, ce erau favorabili turcilor. Pentru serviciile aduse a primit onoruri și slujbe mari de la austrieci. Când s-a organizat administrația imperială în Oltenia, în 1718, Stoica Bengescu s-a numărat printre cei patru consilieri imperiali.¹⁷

Și în această situație, Alexandru Ștefulescu dovedește puternica sa integrare în spiritul istoriografiei epocii, caracterizată printr-un deosebit avânt al științelor auxiliare, în cazul de față al genealogiei.¹⁸

Chiar dacă lucrarea nu este o cercetare genealogică propriu-zisă, el stăpânește în cazul familiei Bengescu, dar și în alte situații, instrumentele alcătuirii arborelui și a tablei genealogice¹⁹.

Crasna (în traducere din slavă „frumoasa”) este analizată pe un spațiu întins²⁰, de la primele atestări documentare (1486), până la impunătorul așezământ religios – schit în vremea lui Ștefulescu -, în trecut mănăstire. Referindu-se la catapeteasma bisericii, el face o splendidă descriere, demnă de un adevărat critic de artă. „O floare uimitoare – scrie istoricul – de jos până sus, plină de măreție și gust, împletită cu abilitate și eleganță neîntrecută, săpată cu o daltă măiestrită, umplută cu iconițe artistice, încinsă cu brâne de o finețe admirabilă și sus, sus de tot, încoronată cu o maiestooasă, dar dureroasă răstignire, ce tronează peste simpaticele chipuri ale lui Matei Basarab și mitropolitul

Ștefan, neuitatul arhipastor al Munteniei din timpul tălmăcirii cărților de pe slavonește în românește. Totul e lucrat cu artă și îmbelșugare, ceea ce face admirațiunea tuturor vizitatorilor Crasnei. Materialul, forma și inscripțiunile înfățișează în toată splendoarea lor, viața religioasă a românilor, din veacul al XVII-lea, epoca prin excelență a clădirii mănăstirilor.”²¹

Prezentarea așezământului religios cuprinde și pictura, clopotele, inscripțiile în slavonă și traduse, istoricul cu aportul fiecăruia din ctitori, imagini etc. Nu vom zăbovi asupra lor întrucât mănăstirii Crasna i-a fost dedicată o lucrare specială.

Pentru descrierea defileului Jiului, Alexandru Ștefulescu alcătuiește un veritabil traseu documentar, evidențiind pe baza izvoarelor scrise existența în timp a monumentelor și localităților: Șișești, Vădeni, (azi cartier al Târgu-Jiului), Curtișoara (cu biserica din 1789 și „cula cea mai elegantă din Gorj”²²), Bârlești (unde se află castrul roman)²³, Bumbești Jiu, mănăstirea Vișina (ridicată de Mircea cel Bătrân)²⁴, Lainici (schitul său călugăresc)²⁵.

La Vădeni, autorul se oprește insistent asupra familiei Brăiloiu, cea care l-a dat pe renumitul ban al Craiovei, Cornea.²⁶ Astfel, în partea finală a cărții, aflăm că unul din descendenții banului, Dumitrașcu Brăiloiu a fost o figură reprezentativă a administrației austriece în Oltenia²⁷, exemplu reliefat și de Șerban Papacostea, autorul celei mai documentate lucrări pe această problemă²⁸. De asemenea, îi are în vedere pe Vasile Brăiloiu, călugăr la mănăstirea Tismana, căreia i-a lăsat o importantă avere și pe Matei, postelnicul, prefect al județului, atunci când boierii din Târgu-Jiu s-au plâns principelui de Savoia împotriva boierilor Băleanu și Știrbei, considerați pentru atitudinea lor filo-turcă „vrăjmași ai țării”²⁹.

Istoricul face referiri și la alți reprezentanți din rândul membrilor familiei Brăiloiu dovedind o stăpânire perfectă a genealogiei acestuia. „Se mai cunosc – scrie el – dintre Brăiloi, pe la 1664, Barbu și Udrea Brăiloiu, cu fiii săi Matei (amintit de noi deja – n.n.) și Constantin, de pe la 1665, pe Drăghici Brăiloiu, la 1668, pe Stoica vătaful Brăiloiu, pe la

1722, pe Fota și Barbu Brăiloiu, pe la 1725, pe Stanciu Brăiloiu, la 1726, pe Diicu Brăiloiu, la 1741, pe Radu velpitar Brăiloiu, de pe la 1767, căruia i se zice Peștenarul, după proprietățile sale de la Peșteana de sus și de jos de pe Jii, tatăl Saftei și Aniței Brăiloiu, măritată, aceasta din urmă, după medelnicerul Simion Mengiari, ispravnicul județului, pe la 1812”.³⁰

Nu putea lipsi descrierea minuțioasă a bisericii de la Vădeni, ctitorită de marele ban , Cornea Brăiloiu „mărturie vie a timpurilor de adâncă pietate și nestatornicie politică prin care a trecut țara noastră.”³¹

Nu este singura dată când Alexandru Ștefulescu își îndeamnă conjuđenii la respectarea credinței străbune, invocând exemplul înaintașilor. Să nu uităm că lucrarea apare în anii, când la Târgu-Jiu se făceau eforturi pentru contracararea unor influențe catolice și reformatate venite de peste munți. Este exact perioada când aici, în Gorj, ilustrul cărturar ardelean, Ștefan Bobancu scotea revista „Paza neamului”³²

Traseul către Novaci este parcurs prin identificarea unor izvoare ce atestă existența localităților: Vărsături, Drăgoieni, (ambele în zilele noastre cartiere ale municipiului Târgu-Jiu), Vierzuri (cătun al comunei Bălănești), Pișteștii din Deal, Copăcioasa, Scoarța, Colibași, Câmpu Mare, Bengești, Ciocadia (cu biserica din 1809), Huluba și Pociovaliștea.³³

Remarcăm un interesant arbore genealogic al familiei Săftoiu, care urcă din 1577, de la Stan Blaj, până în 1899 când moare Grigore Săftoiu. Din rândul membrilor acesteia s-a ridicat sărdarul Gr. Săftoiu (tatăl celui amintit anterior), ctitorul bisericii de zid de la Vierzuri.³⁴

Atent, minuțios chiar, Alexandru Ștefulescu scoate la iveală zapise, hotărnicii, eliberări din rumânie și chiar obiecte vechi, cum ar fi o cruce de lemn, aflată la biserica din Pociovaliștea, inscripționată cu anul 7002 (1494)³⁵.

Drumul ia sfârșit la Novaci, localitate ce înregistra la vremea aceea 1256 locuitori – azi un cochet orășel de munte – pe care istoricul îl găsește atestat într-un document din vremea lui Matei Basarab³⁶. Pe o înălțime, în satul Novaci-Străini ființa o bisericuță de lemn, considerată de Ștefulescu cea mai veche din localitate. Valorificând informații orale se

avansează presupunerea că la intrarea Gilortului în Novaci s-au aflat odinioară două schituri, unul de călugări, refugiați de la Tismana, altul de călugărițe³⁷.

În zona Orlea-Tismana, prin aceleași procedee, autorul prezintă localitățile: Pocruia (atestată în vremea lui Mircea cel Bătrân), Izvarna, Racoți, Câlcești, Răraul, Didilești, Vâlceana, Ciuperceni, Vârț (unde se află, amintit deja, castru de pământ) și Rogojelu, la confluența Jaleșului cu Tismana³⁸.

Într-una „dintre cele mai frumoase și răpitoare regiuni din Gorj”, Alexandru Ștefulescu se dovedește a fi un remarcabil promotor al tezei romanității și continuității. „Aici - spune el – gorjenii s-au adăpostit de la colonizarea romană și neîntrerupt și-au dus traiul din tată în fiu până azi”³⁹. Argumentele sale nu sunt numai de natură teoretică întrucât sunt aduse în discuție și dovezile arheologice, cum ar fi cele descoperite la „Cioaca cu bani”, de pe raza localității Vârț. În ceea ce privește castrul roman, ale cărui urme Ștefulescu le consemnează, i se alătură și drumul, ce încă mai era vizibil în pădurea de la malul Tismanei⁴⁰.

Pociovaliștea era o comună alcătuită dintr-un singur cătun, așezată în apropierea muntelui Pleșa, unde se află cunoscuta peșteră a lui Pahomie. Cântată de poetul Grigore Alexandrescu, localitatea ce beneficiază de frumusețe naturală fără pereche, inclusiv de o mănăstire medievală, a făcut obiectul unei lucrări de sine stătătoare, asupra căreia vom face referiri cu alt prilej. Și în „Gorjul istoric...” greutatea cade pe așezământul religios ca monument de artă și ca loc de reculegere pentru credincioși. Valoarea prezentării istorice este sporită de utilizarea unui număr important de izvoare, pe care le traduce și uneori, ce e drept destul de firav, le comentează.⁴¹

Spre Runcu, traseul documentar se oprește în satul Lelești, amintit într-un hrisov de la Vlad Călugărul (1487), Frătești, Suseni și Dobrița (care „a aparținut Buzeștilor, Cantacuzinilor, Ceanogililor, Sâmbotenilor, Oțeteleșanilor și Culcerilor”⁴²), Runcu „așezat la picioarele frumoșilor munți ai Gorjului”⁴³ a aparținut banilor Craiovei și domnitorului Radu Șerban. Pentru vechea biserică de aici, Ștefulescu amintește o

legendă care spune că ar fi fost ridicată de soția lui Mihai Viteazul⁴⁴.

Această situație – și nu este singulară în opera istoricului – dovedește aria cuprinzătoare a surselor pe care le utilizează pentru a-și formula discursul istoric. Și mai mult, atent la fiecare detaliu, immortalizează cu aparatul de fotografiat, un auxiliar prețios și nu la îndemâna oricui în acei ani, o scenă dramatică datând din anul 1835 pe care o relatează, cu mult suflet cititorilor. „Ioana, preoteasa sfâșiată de durere – scrie el – plânge încovoiată pe coșciugul a doi fii ai săi răpiți de moarte abia în dimineața vieții, iar popa Enache, preotul bisericii, în haine sacerdotale le zice Sfânta pomenire.”⁴⁵

Stațiunea Săcelu, udată de râul Blahnița, se bucură, cum susține Ștefulescu, de „recunoștința suferinzilor care de mii de ani și-au redobândit sănătatea prin puterea vindecătoare a apelor sale minerale”⁴⁶.

Istoricul semnalează descoperirea a numeroase fragmente antice, multe dintre ele găsindu-se deja la Muzeul Gorjului, care luase ființă la inițiativa sa, și-i îndeamnă pe arheologi la cercetări sistematice⁴⁷.

Formația sa didactică se observă aici, căci nu ezită a face observații de natură igienică atunci când se referă la termele romane. Strămoșii noștri – scrie el – „prețuiă curățenia corpului excepțional mai mult decât strănepoții lor, nu numai ce pe la sate, de care nu se mai poate zice nimic, dar chiar de cei de prin orașe.”⁴⁸

Stăneștii, „una dintre cele mai frumoase poziții din Gorj, pe malurile Șușiței, lângă munți”⁴⁹, este atestat din 1521 într-un hrisov de la Neagoe Basarab. Un semnificativ monument al satului îl reprezintă biserica întemeiată în 1732 de către „marele comisariu” Constantin Obedeanu. Pe pereți, se află, alături de scene religioase, și portrete ale familiei Bicescu și Știrbei⁵⁰. Este bine să precizăm că înaintașii domnitorului Gheorghe Bicescu sunt originari din Gorj, ei apărând ca mari proprietari, în documente din 1610.⁵¹ Surprinzător, lucrări de dată recentă susțin că „prima mențiune documentară scrisă a numelui Bicescu pe meleagurile Gorjului apare la 6 septembrie 1720”⁵². Un argument în plus în afirmarea ideii că oricine dorește să refacă trecutul Gorjului are obligația să-l studieze foarte atent pe cel mai prolific și mai

documentat istoric al acestui meleag.

Drumul spre Strâmba, localitate care se bucură și ea de o monografie specială, trece prin Romanești (atestat la 1486), Iași, Cârbești, Poiana (unde se află cula Poenarilor), Roșia Jiu, Fărcășești, Valea cu apă (în apropierea căreia a fost întemeiat în 1709 schitul Aninoasa), Peșteana de Jos și Urdarii de Sus. De o tratare amănunțită se bucură localitatea și mănăstirea Strâmba⁵³.

Dintre boierii Poienari, Alexandru Ștefulescu îl remarcă pe Barbu, făcând apel la un hrisov din timpul lui Matei Basarab⁵⁴. Devenit mare ban al Craiovei s-a dovedit un bun gospodar și sprijinitor al culturii, dovadă mănăstirile pe care le-a ctitorit și legiuirile tipărite la Govora⁵⁵.

Localitatea Șomănești „moșie de predilecție a familiei boierești Bălăcești, în care credința, iubirea de țară și bravura erau calități principale”⁵⁶ este menționată într-un hrisov de la Radu Mihnea din 1613. Într-o „veselă și încântătoare câmpie” se află biserica familiei Bălăcești construită după părerea autorului în stil bizantin. O situație mai aparte se referă la existență în biserică a mormântului căpitanului Fota Bălăcescu, participant la asediul Vienei din 1683. „Un ofițer gorjean – apreciază cu luciditate istoricul – lua parte la acea expediție turcească, care în ziua de 22 septembrie 1683 se sfârși cu completa sfărâmare a armatei musulmane și cu începutul decăderii Imperiului turc, ce se urmează cu pași repezi și în ziua de azi”⁵⁷. Mai multe pagini dezvoltă complicatele raporturi internaționale adiacente evenimentului și comportamentul pro austriac al domnitorului Șerban Cantacuziho. Bun cunoscător al faptelor istorice, Alexandru Ștefulescu dovedește și un acut simț al prezentului și viitorului, atunci când se referă la destinul Imperiului roman. El integrează eficient elemente ale istoriei locale în cea națională și, mai departe, în istoria universală.

Drumul către Tismana, „unul dintre cele mai pitorești și mai plăcute”⁵⁸, străbate Slobozia, pădurea Ursaților, Răchiții (care au aparținut lui Toma Cantacuzino), Arcani, (unul din cele mai mari și mai bogate sate din județ, menționat în diploma regelui maghiar Sigismund din 28 octombrie 1429⁵⁹) Dăbăcești⁶⁰ (reședința fostului județ Jaleș), Frâncești

și ajunge la podul de pe Bistrița din fața Peștișanilor Până aici se poate ajunge și la un alt traseu istoric ce însoțește șoseaua Târgu-Jiu-Turnu Severin: Voinigești, Bălești, Tămășești, Tâlpășești, Ceauru, Copăceni, Telești (aici Ștefulescu semnalează existența unor tumuli, unde s-au găsit urne cu cenușă și oase calcinate ,precum și zăbale de fier pentru cai⁶¹),Drăgoiești, Brădiceni (unde au fost așezați în 1719 un număr de bulgari, cărora li s-a oferit protecție austriacă⁶²

Ajungându-se la râul Bistrița, se intră în localitatea Peștișani, localitate atestată în 1525, despre care vorbesc și alte documente.⁶³

Vom stărui, căci Ștefulescu o face la rândul său, asupra localității Dăbăcești, presupusă a fi reședința județului Jaleș, primul județ al Țării Românești atestat documentar. Istoricul gorjean presupune că un anume Dumitru Doboka, fiul lui Ștefan Micu, ban maghiar al Severinului, s-ar fi stabilit pe aceste locuri, fiind amintit într-un hrisov de Mircea cel Bătrân. De la el, localitatea a primit acest nume

Bun cunoscător al operei lui B.P.Hașdeu, Alexandru Ștefulescu arată că doamna Clara, cea de a doua soție a domnitorului Nicolae Alexandru era nepoata lui Ștefan Micu și mama domnitorului Radu I, ctitorul mănăstirii Tismana Dumitru Doboka ar fi trecut și el în Muntenia, preluând religia ortodoxă, ceea ce duce la schimbarea numelui în Dăbăcescu.

Pe la 1385, vechiul domeniul al „Dăbăceștilor de Jaleș” cuprindea o zonă bogată străbătută de râul Jaleș, incluzând satele: Runcu, Bălțișoara, Bâlta, Brădiceni, Sănătești, Dobrița, Arcani, Stroiești, Copăceni, Stolojani ș.a.⁶⁴

La Boroșteni, grație colaborării sale cu învățătorul G.Popescu-Peștișani, acordă atenție ruinelor ce se mai vedeau în vremea aceea, numite de localnici „Scaunul Turcului”⁶⁵. Din nefericire, după informațiile noastre nimeni nu s-a preocupat să valorifice ceea ce semnala Ștefulescu în urmă cu peste un veac.

Traseul, ce trebuie urmat până la cascada de la Vaideei, îi prilejuiește autorului o incursiune în genealogia familiei Buzescu⁶⁶. Buzeștii, după tradiția din Gorj, ar fi originari din cătunul Buzești. Au fost

proprietari în Târgu-Jiu, înainte de Mircea Ciobanul (1545). Tatăl fraților Buzești a fost armașul Radu Buzescu, iar bunicul lor, după tată, a fost Vlad Buzescu, fost mare ban. Acesta pare a fi fost unul din cei mai vechi proprietari din Târgu-Jiu și care, de aici, a trecut la Căluu, în Romanați, unde a pus bazele mănăstirii Căluu, în timpul lui Neagoe Basarab și apoi la Cepturoaia, unde, pe la 1574, a fost înmormântată nora sa, Maria, mama celor trei frați Buzești.

Ruinele „caselor bolovănite”, ce au aparținut familiei Buzescu, se mai vedeau la cumpăna secolelor XIX și XX. În apropiere, la Corbeni, a trăit popa Gherghe, tatăl Simei Stolniceasa, soția lui Stroe Buzescu, „minunea cavalerilor din secolul al XVI-lea, cel mai vestit general al lui Mihai Viteaz și Radu Șerban”⁶⁷. Bun cunoscător al operei lui Nicolae Iorga, Ștefulescu reia teza acestuia cu privire la posibilitatea ca Stroe Buzescu să fie încoronat, pe care „a refuzat-o obiectând că e prea tânăr și a făcut să cadă pe capul unchiului său, după mamă, Radu Șerban.”⁶⁸

Spre Vladimir, se trece pe lângă Comănești (amintit de Laiotă Basarab în 1475) apoi Pojogeni și Târgu Cărbunești (unde cel mai vechi monument îl reprezintă biserica polcovnicului Mihai Colțăscu, ridicată prin 1780).

Spre răsărit este amintită comuna Jupânești, atestată din 1485, într-un hrisov emis de Vlad Călugăru, apoi Vierșani, Rogojina, Bărbătești. Pe malul drept al Gilortului se află comuna Musculești, unde existase până de curând cula boierilor Moscu⁶⁹. În zonă, se află și Andreești, amintit în 1576 și Vladimir „satul natal al eroului național Tudor Vladimirescu, care a pecetluit cu sângele său ideea de independență”.⁷⁰ Într-un facsimil, reprodus de un document descoperit de Alexandru Ștefulescu (o scrisoare din 5 septembrie 1820, adresată la Craiova medelnicerului Grigore Bălțeanu), se vede foarte bine semnătura lui Tudor⁷¹.

În capitolul, intitulat „Spre Zorlești”, se fac referiri la Albeni (sat atestat la sfârșitul secolului al XV-lea, unde se află „o măreață biserică de zid”⁷², ridicată în vremea lui Mihai Viteazul), Prunești, Negoiești (renumit pentru viile sale și pentru biserica înălțată de Staicu Bengescu

la 1730⁷³), Prigoria și Zorlești (în trecut Zorilești).

Preocupat de istoria așezămintelor religioase, Alexandru Ștefulescu acordă atenție cuvenită și bisericilor familiei Magheru din Bârzeiul de Gilort. Cea mai veche a fost construită în 1775 de către protopopul Ion Măghieru, în curtea ei aflându-se casele, în care s-a născut Gheorghe Magheru, viitorul general revoluționar. Cealaltă biserică a fost înălțată în 1824.⁷⁴

Continuând pe aceeași linie, ni se pare util să extragem din „Gorjul istoric și pitoresc” și acele elemente care ilustrează preocuparea istoricului pentru evidențierea evoluției picturii religioase în Gorj. Sporadic, prelungirea în timp a acestor practici artistice, având aceleași conotații rituale, se mai întâlnește și azi în unele satele gorjenești.⁷⁵ De altfel, cercetătorul care se oprește asupra istoriei artei religioase nu are cum să eludeze această lucrare.⁷⁶

Facem precizarea că în secolele XVII-XIX, ca și astăzi, pictorii zugravi proveneau din rândul țăranilor simpli sau preoților și călugărilor, cu mai multă sau mai puțină știință de carte. Talentul lor se materializa în icoane sau în pictura bisericilor. Cei mai mulți au rămas anonimi, pentru că nu s-au trecut nici măcar în pisania bisericii. Altor, le-au rămas numele și Alexandru Ștefulescu are gratitudinea să-i consemneze. Cele câteva exemple vor debuta cu biserica de la Șomânești, ctitoria boierilor Bălăcești. Edificiul a fost isprăvit în 1717 și cuprinde la intrare inscripția: „Această sfântă biserică s-au zugrăvit de mâinile cele de țărană: Ioan, lancu, lane, Matei, Ion, zugravi și s-au început a se zugrăvi din luna mai i3 și s-au săvârșit la septembrie 15, leat 7259 (1750)”⁷⁷. Un alt edificiu religios, biserica „Sfântului Ioan Botezătorul” din Târgu Cărbunești, a fost zugrăvită de un alt „Matei zugrav și Gheorghe, calfă zugrav”⁷⁸.

O inscripție de la biserica din Arhoți, comuna Bălești, datată 20 octombrie 1679, amintește despre „Nicolae zugrav din Urez”⁷⁹, iar într-o inscripție din Biserica Mare a mănăstirii Polovragi, amplasată sub tabloul „Acoperământul Maicii Domnului”, se poate citi numele lui Constandin zugravul, de pe la 1712⁸⁰.

Biserica din Albeni, construită în timpul lui Mihai Racoviță (1730-

1731), de C.Săulescu –Albeanu a fost zugrăvită de „Constandin și Dumitru Pociovălișteni în anii din urmă”, ceea ce înseamnă către sfârșitul secolului al XIX-lea⁸¹.

Un personaj aparte, prezent în lucrarea lui Alexandru Ștefulescu este Vasile Diaconu. Pictor și cărturar, el a emigrat din comuna Stănești sau Romanеști în 1736, în Banat, unde după obiceiul timpului a fondat mai multe sate de coloniști olteni.⁸² La Srediștea a înființat o școală, ajunsă în timp, cu renume, în care, pe lângă „mai multe științe”, a propus să se predea și „măiestria picturii”. Din aceste motive a fost uneori considerat „un fel de Gheorghe Lazăr pentru Banat”⁸³.

În Gorj a participat la realizarea picturii bisericii din Vădeni, întemeiată în 1700 de Cornea Brăiloiu, mare ban al Olteniei și de soția sa, Stanca. În altar, istoricul a depistat o inscripție ce-i amintea pe: „Ranite (pe care-l transcrie greșit – n.n.), Gligorie, Vasile, zugrafi, 7240 (1732), Ion ucenic”⁸⁴. De asemenea, pe o icoană a bisericii din Peștișani, sub anul 1735, noiembrie 13, e scris: „Iată eu, păcătosul, robul tău stăpâne, Vasile diacon, zugrav”.⁸⁵

În ce cel privește pe Gligorie, amintit anterior, îl regăsim într-o inscripție din 1757 a schitului Crasna, ctitoria pitarului Dumitru Filișanu, din sec .al XVII-lea, unde stă scris: „Pis(ania) Gligorie zugraf i sinovi ego (și cu fiul său) Ion”.⁸⁶

Biserica din Baia de Fier, clădită sub oblăduirea episcopului Clement , în 1749, aflăm că a fost pictată în 1753, de „zugravii ieromonahul Dimitrie cu Teodor Și Pană, frații săi”⁸⁷. În alte lucrări ale lui Ștefulescu mai sunt amintiți Mihai de Tismana, așa cum se poate vedea la schitul Cioclovina de Jos⁸⁸ sau un alt Mihai, de la Cornești, de numele căruia se leagă pictura bisericii Sf.Nicolae din Târgu-Jiu, realizată în 1812.

Cele câteva anexe, unde se duc și corecturi la materiale apărute anterior, indicele de nume, bogata ilustrație, caracterizată prin acuratețe și o riguroasă selecție, sporește valoarea lucrării. Alexandru Ștefulescu este, aici, un istoric remarcabil, tratarea istoriei Gorjului se face argumentat, documentele reprezentând principala sursă. Nu ignoră nimic

ce sa publicat până la el, iar aria sa de cuprindere este semnificativă atât în timp, cât și în spațiu. Aproape toate localitățile mai importante sunt luate, mai mult sau mai puțin în seamă, din cele mai vechi timpuri până în anii contemporani autorului. Serviciile, pe care le aduce cercetării istorice sunt semnificative: atestări documentare, semnalarea unor posibile locuri sau probleme de investigat, descrierea lăcașurilor de cult, reproducerea documentelor și traducerea lor etc. Toate acestea se fac utilizând un stil atractiv, uneori prea prozaic(a nu se face totuși abstracție de spiritul epocii), fără a știrbi însă din ținuta științifică a lucrării.

Valoarea ei a rămas nealterată în timp, în mare parte, chiar dacă a trecut un secol de la apariție. Poate tocmai de aceea, este, deocamdată, singura carte a lui Ștefulescu, reeditată în zilele noastre, chiar de editura care poartă numele istoricului.⁸⁹

Este relevant și faptul că în 1905, la un an de la apariția „Gorjului istoric și pitoresc”, Alexandru Ștefulescu devenea membru al „Societății turiștilor români”, prezidată de principele Ferdinand. În această calitate și-a valorificat experiența, contribuind la realizarea unui album, sub coordonarea lui Al. Tzigara Samurcaș, ce va include cele mai frumoase trasee din munții Gorjului, ilustrate cu imagini și hărți unanim apreciate.⁹⁰

În anul 1906 apărea, la Târgu-Jiu, lucrarea „Polovragii”, monografie a satului și mănăstirii de sub poalele Parângului. Ca și „Mănăstirea Tismana”, reprezintă o adevărată radiografie în timp, având la bază documente numeroase, abordate critic, într-un limbaj parcă puțin mai strict decât cel utilizat până acum.

Capitolul „Satul Polovragii” întreprinde o amplă incursiune în trecutul acestei localități, numită în vechime Polovragi sau Polovraci. În traducere populară aceste denumiri s-ar referi la acei „vraci”, care veneau la peștera din apropiere „unde-și aveau capistea (biserica) lor păgânească, cu buruieni cu care vindecau pe oameni de boală”⁹¹.

Pe vremea lui Ștefulescu, satul avea 1450 locuitori, toți români, de credință ortodoxă, din care știau carte 250 de persoane. Vatra, străbătută de Olteț, dispunea de 5 mori, 32 de pive și 3 joagăre. Polovrăgenii erau agricultori, în cea mai mare parte, dar în sat se mai

aflau „un dogar, un fierar și un croitor”⁹².

Cea mai veche mențiune documentară despre Polovragi, evidențiată de istoricul gorjean, provine din timpul lui Radu cel Frumos (1462-1477), dintr-un document prin care se confirmă stăpânirea în Polovragi „lui Stanciu Postelnicu, fiii lui Hamza din Părăieni”⁹³. În anul 1636 logofătul Stanciu Părăianul cumpără cu acte pământurile, ce aparțineau Stanei și Caplei, fetele lui Stanciu Băiașul, iar nouă ani mai târziu și părțile altora din Polovragi, ajungând stăpân al întregului sat⁹⁴.

Dacă, în genere, boierii gorjeni sunt din ce în ce mai interesați în a obține forță de muncă prin creșterea numărului de rumâni, urmare a cererilor mari de produse agricole, în toiul războiului de 30 de ani, la care participă și Transilvania, nu aceleași intenții le are și Danciu Părăianul. El cumpăra tot satul pentru a-l dăru, ca moșie, Mănăstirii Polovragi.

Istoricul reia și alte documente, pe care le comentează în ordine cronologică, provenind de la domnitori precum: Alexandru al II-lea, Mircea (1568), Mircea Ciobanul (1554), Mihnea Turcitul (1587), Alexandru Iliaș (1629), Matei Basarab (1634, 1644) ș.a.m.d.⁹⁵

Capitolul „Mănăstirea Polovragi” cuprinde un număr mare de izvoare și un foarte util arbore genealogic al boierilor Părăieni, ctitori ai sfântului locaș. „Mănăstirea – scrie Al. Ștefulescu – înfățișează privestea unei adevărate sihăstrie, a unui locaș de pace concentrat în sine, din zidurile căruia nu se mai vede decât cerul și vârful munților acoperiți de zăpadă și de ceață, nemai auzindu-se decât valurile zgomotoase ale Oltețului ce pare a lua în râs pacea monastică de pe malul său. Ar dori, se vede, să facă năpraznicul și sihăstria mai vioaie, mai vorbăreț.”⁹⁶

Biserica mănăstirii a fost construită, pentru prima dată în timpul lui Moise Vodă, în 1529-1530, dar din ea nu mai există nimic. Clădirea, din vremea lui Ștefulescu, a fost realizată din inițiativa lui Danciu Părăianul (1643) și continuată de Constantin Brâncoveanu și Ion Benceac.

În chilli, călugării se îndeletniceau cu transcrierea hrisoavelor, a actelor de danie și cu traduceri. Pe la 1757 se păstrau aici mai multe documente, hrisoave, porunci domnești, acte de danie, de închinare a

mănăstirii la Sfântul Mormânt, de cumpărare a mănăstirii de către Constantin Brâncoveanu, precum și zapise referitoare la rumânii și ȝigani așezământului.⁹⁷

Bun cunoscut al artei eclesiastice, Alexandru Ștefulescu face o documentată descriere a mănăstirii și a bisericii sale, construită în stil bizantin, cu „advan cu stâlpi cilindrici de zid, pronaos și altar cu abside laterale și catapeteasmă de zid”⁹⁸. Pictura era foarte bine păstrată, reprezentând scene religioase, precum și portrete ale ctitorilor.

Studiind documentele aflate la Arhivele statului București, Ștefulescu ajunge la concluzia că data finalizării acestei mănăstiri este 1643, când Danciul Părăianul era logofăt. În 1648 mănăstirea a fost închinată Sfântului Mormânt de la Ierusalim de către același boier Părăianul, pe atunci capuchehaie a lui Matei Basarab, la Constantinopol. În 1693, mănăstirea a fost cumpărată de către Constantin Brâncoveanu de la patriarhul Ierusalimului, cu trei pungi de galbeni⁹⁹.

Abordând în maniera exhaustivă problema ctitorilor, Alexandru Ștefulescu face o prezentare specială lui Danciul Părăianul, ctitorul principal. Destinul său este acela de ctitor (se ocupă și de constituirea bisericii „S.Dumitru” din Craiova) și dregător, pe parcursul a trei domnii.

A trăit și în perioada reluării expansiunii otomane în Europa de către marele vizir Mehmet Köprulu, când puterile europene urmăreau cu interes orice acțiune a Țărilor Române.

În acest context, Mihnea al II-lea a pregătit răscoala antiotomană, fără a avea însă sprijinul marii boierimi, în cea mai mare parte temătoare și circumspectă. Danciul Părăianul este unul din cei care nu au împărtășit curajul nebunesc al domnului, motiv pentru care, la Târgoviște, la 1658, din ordinul acestuia, era sugrumat împreună cu alți boieri, în sunetele fanfarei turcești și ale cupelor de vin¹⁰⁰. Probabil din cauza distanței, osemintele ctitorului nu au mai fost aduse la mănăstirea Polovragi¹⁰¹.

Numeroase documente confirmă și reconfirmă averile mănăstirii și permit cunoașterea statutului juridic al moșiei Polovragi, ca și evoluția comunității în totalitatea ei. Astfel, în 1662, Grigore Ghica reconfirmă mănăstirii „toată puterea răposatului Danciu Părăianul de moșie și

cumpărătorie. Să fie Sfintei mănăstiri, a satului Polovragi și cu rumânii, toată partea răposatului Danciu cât a avut de moșie de peste tot hotarul”¹⁰². În 1671, Antonie Vodă dă un zapis prin care confirmă mănăstirii sălașele de țigani dăruite de Stanca, fata lui Hamza din Părăieni. Aceste sălașe au fost din zestrea Stancăi și a părinților ei. După moartea Stancăi, nepoții Stanciu și Hamza s-au dus cu plângere înaintea Divanului, cum că sălașele dăruite sunt ale lor și nicidecum ale mănăstirii Egumenul Damaschin utilizând zapisul jupâniței Stanca l-a determinat, pe domnitorul Antonie Vodă, să confirme stăpânirea de către mănăstire pentru dania făcută de răposată.¹⁰³ La 20 septembrie 1704, Constantin Brâncoveanu, confirmă livezi din dealul Negoieștilor, iar în 1712 dăruiește vii din aceeași zonă și moșia Mogoșanica „să fie mănăstirii de întărire și părinților de hrană și îmbrăcăminte.”¹⁰⁴

Urmând atent relația logică dintre documente, stăpânind bine elementele dreptului românesc medieval, Alexandru Ștefulescu surprinde raporturile mănăstirii cu alte comunități monahale din zonă sau, pur și simplu, evoluția domeniilor sale, de-a lungul timpului. Într-un zapis, eliberat de voievodul Constantin Brâncoveanu la Târgoviște, în 1713, se pretindea egumenului, ca la fiecare trei ani, să se dea socoteală de veniturile și cheltuielile făcute, iar la praznicul mănăstirii Hurez să se dea douăzeci ocale de ceară. În 1715, Ștefan Cantacuzino acordă și el un înscris mai marelui mănăstirii, egumenul Dionisie, prin care confirmă stăpânirea mănăstirii peste moșia Polovragi „cu toate hotarele din câmpie până la pădure, toate vadurile de la moară, plaiurile și munții după cum erau scris în vechile hrisoave”¹⁰⁵.

Mai mult decât atât, Alexandru Ștefulescu rămâne un adevărat pionier în descâlcirea raporturilor sociale medievale românești.

Profesorul N.Simionescu, fiu și slujitor al învățământului din comuna Polovragi, ajunge utilizând informații din lucrarea istoricului gorjean la câteva concluzii foarte interesante. El susține că egumenii de la mănăstirea Polovragi, conform datelor¹⁰⁶, au acordat libertatea de mișcare polovrăgenilor, încă înainte de reforma lui Constantin Mavrocordat. Deci, nu întâmplător, foștii rumâni, încă înainte de a fi

oameni liberi, au gospodării proprii, vite și pământ atât în afară, cât și pe moșia mănăstirii. Din aceste motive, la 1864, ei nu pun decât problema împrumutării cu ceea ce au deja, plus un izlaz de care au neapărată nevoie¹⁰⁷.

În stilul obișnuit, autorul îmbogățește lucrarea cu un număr de 17 stampe, bine realizate și selectate, și un indice alfabetic de nume proprii care asigură înlesnirea specialistului în conținutul ei.

Monografia Strâmba, apărută la Târgu-Jiu, tot în anul 1906, continuă seria lucrărilor specializate riguros, de tip „Mănăstirea Tismana” sau „Polovragi”. Tehnic și compozițional, cartea relevă aceeași tendință de a răspunde provocărilor științei istorice prin apelul la argument.

De aceea, primele două capitole se referă la satul Strâmba și mănăstirea Strâmba, iar cel de-al treilea se intitulează „Documente relative la mănăstirea Strâmba”

Situat la 37 km sud-vest de Târgu-Jiu, satul Strâmba și-a luat denumirea de de Părăul Strâmba, care la rândul său are acest nume datorită cursului său extrem de sinuos. Localitate, formată din cătunele Raci, Sărdănești și Strâmba, avea, la acea vreme, 166 știutori de carte dintr-un număr de 1582 locuitori. Ocupația principală era agricultura, meseriașii fiind puțini: trei fierari, un cizmar și trei tapițeri¹⁰⁸.

Primul document, pe care Alexandru Ștefulescu l-a descoperit, privitor la Strâmba, era datat 14 mai 1545, în cancelaria lui Radu Paisie. În maniera sa, deja consacrată, istoricul reproduce în slavonă și traduce în românește documente ce vizează, cu deosebire, raporturile de proprietate și starea economică a populației. O privire aparte se face asupra boierului Stoichiță Răioșanu, care apare amintit în 1594. Logofăt al II-lea, apoi mare logofăt și mare vistier, a fost una din marile personalități ale vieții politice, de la începutul secolului al XVII-lea, dovadă interesul pe care i l-au acordat domnitorii precum: Mihai Viteazul, Radu Șerban, Gavril Movilă și Alexandru Iliaș¹⁰⁹.

În vremea lui Alexandru Ștefulescu, mănăstirea Strâmba ființa numai ca schit. Pe inscripția principală figura ca an de fundație 1519, fiind metoh al mănăstirii Govora. Pe la 1603, Stoichiță Răioșanu, ca

mare logofăt, reclădește mănăstirea, ce ajunsese din nefericire la începutul secolului XX într-o stare jalnică. „Rareori – mărturisește cărturarul gorjean – se întâmplă ruine mai sugestive de înstrăinare ca ale schitului Strâba! Pretutindenii unde se întoarce privirea nu se văd decât ruine și iar ruine! (...). Biserica s-a păstrat mai bine, deși, chiar astăzi, e acoperită cu șindrilă. Ea este o construcțiune solidă care a înfruntat deja 300 de ani, cu advon cu stâlpi de cărămidă, naos cu abside laterale și tronat de un turn octogon pe o bază pătrată ce-i dă lumină, și altarul”¹¹⁰. Decăderea a început în a doua domnie a lui Alexandru Iliaș (1627-1629), când voievodul muntean se răzbună pe Stoichiță Răioșanul, deja decedat, luând numeroase averi mănăstirii. Marele vistier se implicase în prima domnie a lui Alexandru Iliaș (1616-1618), în evenimentele răscoalei antigrecești, conduse de marele paharnic Lupu Mehedințeanul¹¹¹.

Între timp, interpretările în istoriografie s-au mai nuanțat. Ceea ce , Alexandru Ștefulescu și numai el, susținea a fi o autentică răscoală boierească antigrecească, se dovedește a fi o acțiune mai largă, având chiar caracter popular, dovadă participarea unor categorii sociale diverse și atacarea nu numai a reședințelor boierilor greci, ci și a celor pământeni. Mai degrabă, această însemnată acțiune, la care a participat și Stoichiță Răioșanul, trebuie înțeleasă ca o reacție atât a boierimii de țară, cât și a celei străine, dar împământenită, împotriva elementelor grecești, aduse de la Constantinopol și favorizate de Alexandru Iliaș, mai pricepute decât cele locale în stărcirea de profituri¹¹². Oricum ar fi, istoricul gorjean dovedește o solidă pregătire în ceea ce privește istoria medievală a românilor, inclusiv pe probleme mai puțin abordate, chiar acum, după aproape un veac.

Un mare număr de documente, ce se regăsesc în monografia „Strâmba”, ilustrează preocuparea domnilor munteni pentru înzestrarea mănăstirii. Cu acest prilej, întâlnim evidențiat și fenomenul eliberării din rumânie.

Astfel, Dochia Visteriereasa, soția lui Stoichiță Răioșanul, eliberează rumânii din Peștișanii de sus, în 1622¹¹³. În același fel

procedează și logofătul Miloș, care, după moartea lui Stoichiță, s-a „milostivit” pentru sufletul unchiului său și „i-a iertat de rumânie, cu toată partea lor de moșie din Petreștii Scurtului”. Cu banii luați, Miloș a cumpărat alți rumâni pentru mănăstirea Strâmba „și a cheltuit în treburile mănăstirii”¹¹⁴.

Lucrarea evidențiază și frecvențele conflicte ale mănăstirii cu rumânii din satele pe care le stăpânea, cum sunt cele din 27 mai 1759, 19 decembrie 1760, 4 mai 1761 și în multe alte ocazii¹¹⁵. Uneori, vestea nemulțumirilor ajungea până la episcopul de Râmnic, acesta neputând face altceva decât să dea carte de blestem, cum este cea din 19 decembrie 1765, adresată egumenului de la Strâmba¹¹⁶. Pe de altă parte, locuitorii satelor din împrejurimi aduceau, la rândul lor, pagube sfântului locaș. De aceea, conducătorii mănăstirii solicitau, a se face cercetări și a se stabili vinovățiile divanului de la Craiova¹¹⁷.

Ultimul document, pe care Alexandru Ștefulescu îl publică, referitor la relațiile dintre mănăstire și localnici, este datat 27 iulie 1827, când C.Răioșanul (cu certitudine un urmaș al lui Stoichiță) reclama caimacanului orașului Craiova niște săteni din Sărdănești, care ocupaseră abuziv unele terenuri ce aparțineau călugărilor¹¹⁸.

Lucrarea dispune de mai multe stampe, anexe, și un indice alfabetic de nume proprii.

NOTE:

¹ Nicolae Iorga, *O luptă literară*, vol.II, Editura Minerva, București, 1979, p.147

² Dorina Nichifor, *Un hrisov domnesc inedit de la începutul sec. al XVII-lea din Ștefănești- Gorj*, în „Litua .Studii și cercetări”, vol.V Târgu-Jiu, 1992, p.45-46.

³ Alexandru Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, p.I-II.

⁴ *Ibidem*, pIV

⁵ Dorina Nichifor, *Din activitatea Ligii Naționale a Femeilor Române- Gorj*, în „Litua .Studii și cercetări”, vol.IV, Târgu-Jiu, 1988, p. 199.

⁶ Gh.Calotiu, I.Mocioi, V.Marinoiu, *op.cit.*

⁷ Alexandru Ștefulescu, *op.cit.* p.VI

⁸ *Ibidem*, p.IX-XI

⁹ *Ibidem*, p.IX-XXVII

¹⁰ *Ibidem*, p.IX-XXVII

¹¹ I.Nițulescu, *Baia de Fier. Monografie*, Editura Litera, București, 1972

¹² Alexandru Ștefulescu, *op.cit.*, p.16-17.

¹³ *Ibidem*, p.26-27

¹⁴ V.Arimia, N.Mischie, V.Bobocescu, Dan Neguleasa, *Personalități gorjene de-a lungul istoriei*, Editura Fundațiile „Premiile Flacăra - România”, București, 2000, p.14.

¹⁵ Alexandru Ștefulescu, *op.cit.*, p.33-35.

¹⁶ C.V.Ovedeanu, *Stoica Bengescu*, în „Arhivele Olteniei”, an VI, nr.34, nov-dec. 1927, p.423-424.

¹⁷ Al.Ștefulescu, *op.cit.*, p.36-37.

¹⁸ N.Edroiu, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Editura Presa universitară clujeană, Cluj-Napoca, p.284-285.

¹⁹ Al.Ștefulescu, *op.cit.*, p.37-43.

²⁰ *Ibidem*, p.47-68

²¹ *Ibidem*, p.54-55.

²² *Ibidem*, p.74

²³ *Ibidem*, p.76-84.

²⁴ *Ibidem*, p.85.

²⁵ *Ibidem*, p.87-90.

²⁶ V.Arimia, N.Mischie, V.Bobocescu, Dan Neguleasa, *op.cit.*, p.20-21.

²⁷ Al.Ștefulescu, *op.cit.*, p.316.

²⁸ Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă, (1718-1739)*, Editura Academiei, București, 1971, p.250-251.

²⁹ Al.Ștefulescu, *op.cit.*, p.319-322.

³⁰ *Ibidem*, p.325-326.

³¹ *Ibidem*, p.309.

³² Gh.Nichifor, *Intelectualitatea Gorjului și Marea Unire*, Editura Alexandru Ștefulescu, Târgu-Jiu, 1995, p.22

³³ Al.Ștefulescu, *op.cit.*, p.93-119

³⁴ *Ibidem*, p.105.

³⁵ *Ibidem*, p.118.

³⁶ *Ibidem*, p.121-122

³⁷ *Ibidem*, p.123

³⁸ *Ibidem*, p.127-139.

³⁹ *Ibidem*, p.127.

⁴⁰ *Ibidem*, p.138.

⁴¹ *Ibidem*, p.145-156.

⁴² *Ibidem*,p.145-156

⁴³ *Ibidem*,p.166

⁴⁴ *Ibidem*, p 171-172

⁴⁵ *Ibidem*,p.172

⁴⁶ *Ibidem*,p.177

⁴⁷ *Ibidem*,p.180

⁴⁸ *Ibidem*, p180-181

⁴⁹ *Ibidem*, p 187

⁵⁰ *Ibidem*, p188-189

⁵¹ *Ibidem*, p.193

⁵² V Arimie, N.Mischie V.Bobocescu,Dan Neguleasa,*op.cit*,p.18

⁵³ Alexandru ,Ștefulescu,*op.cit.*,p.231

⁵⁴ *Ibidem*,p

⁵⁵V.Arimie,N.Mischie,V.Bobocescu,Dan Neguleasa,*op.cit.*,p.18

⁵⁶ Alexandru Ștefulescu,*op.cit*.p.231

⁵⁷ *Ibidem*,p 235

⁵⁸ *Ibidem*,p 245

⁵⁹ *Ibidem*,p247

⁶⁰ *Ibidem*,p249-251

⁶¹ *Ibidem*,p 236

⁶² *Ibidem*,p 266

⁶³ *Ibidem*,p.268-271

⁶⁴ *Ibidem*,p248-249

⁶⁵ *Ibidem*,p273-274

⁶⁶ *Ibidem*,p285-293

⁶⁷ *Ibidem*,p 286

⁶⁸ *Ibidem*,

⁶⁹ *Ibidem*,p329-354

⁷⁰ *Ibidem*,p 354

⁷¹ *Ibidem*,p 359

⁷² *Ibidem*,p371

⁷³ *Ibidem*,p 374-377

⁷⁴ *Ibidem*,p 394-395

⁷⁵ Gh. Nichifor , *Iconarii din Licuricii Gorjului*, în „Gorj Magazin”,Târgu-Jiu,an I,nr.2,15-30 septembrie 1997,p.10

- ⁷⁶ Al. Doru Șerban, N. Mischie, *Meșteșuguri tradiționale și meșteșugari din Gorj*, Editura „Rhabon”, Târgu-Jiu, 2003, p. 152-153
- ⁷⁷ Alexandru Ștefulescu, *op.cit.*, p. 237
- ⁷⁸ *Ibidem*, p. 335
- ⁷⁹ *Ibidem*, p. 256
- ⁸⁰ *Ibidem*, p. 148
- ⁸¹ *Ibidem*, p. 372
- ⁸² Gh. Nichifor, *Considerații cu privire la dezvoltarea economică și socială a Gorjului în secolele XVII-XVIII*, în „Litua. Studii și comunicări”, Târgu-Jiu, 1988, p. 26-66
- ⁸³ Iuliu Moisil, *Inginerul Aurel Diaconovici*, în „Arhivele Olteniei”, an XI, nr. 61-62, 1932, p. 192
- ⁸⁴ Alexandru Ștefulescu, *op.cit.*, p. 304
- ⁸⁵ *Ibidem*, p. 271
- ⁸⁶ *Ibidem*, p. 54
- ⁸⁷ *Ibidem*, p. 17
- ⁸⁸ Idem, *Mănăstirea Tismana*, București, 1909, p. 152
- ⁸⁹ Idem, *Gorjul istoric și pitoresc*, Edit. „Alexandru Ștefulescu”, Târgu-Jiu, 1996
- ⁹⁰ Nicolae Iorga, *op.cit.*, vol. I, p. 102
- ⁹¹ Alexandru Ștefulescu, *Polovragii*, Tipografia. Nicu D. Miloșescu, Târgu Târgu-Jiu, 1906, p. 9
- ⁹² *Ibidem*, p. 10-12
- ⁹³ *Ibidem*, p. 21
- ⁹⁴ *Ibidem*, p. 39-40
- ⁹⁵ *Ibidem*, p. 22-49
- ⁹⁶ *Ibidem*, p. 54
- ⁹⁷ *Ibidem*, p. 54-55
- ⁹⁸ *Ibidem*, p. 55
- ⁹⁹ *Ibidem*, p. 59
- ¹⁰⁰ Idem, *Gorjul istoric și pitoresc*, p. 154
- ¹⁰¹ N. Simionescu, *Polovragii. Monografie*, Edit. Alma, Craiova, 2001, p. 26
- ¹⁰² Alexandru Ștefulescu, *Polovragii*, p. 103
- ¹⁰³ *Ibidem*, p. 104-106
- ¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 109
- ¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 114-116
- ¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 109-112, 116-119
- ¹⁰⁷ N. Simionescu, *op.cit.* p. 84-85
- ¹⁰⁸ Alexandru Ștefulescu, *Strâmba*, Tipografia Nicu D. Miloșescu, Târgu-Jiu 1906, p. 9.
- ¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 13-42

¹¹⁰ *Ibidem*,p48-49

¹¹¹ *Ibidem*,p 59

¹¹² Virgil Cândea (coord),*Istoria românilor .O epocă de înnoiri în plan european(1601-1711/1716)*,vol.V.Edit.Enciclopedică,București,2003,p.59

¹¹³Alexandru Ștefulescu,*op.cit.*,p.71

¹¹⁴ *Ibidem*,p 86-88

¹¹⁵ *Ibidem*,p 125-127,132,136,138-147

¹¹⁶ *Ibidem*,p128-129

¹¹⁷ *Ibidem*,p 155-156

¹¹⁸ *Ibidem*,p157